

ADAPTIV O‘QITISH KONSEPTINING ILMIY-METODIK MOHIYATI VA ZAMONAVIY TA’LIMDAGI AHAMIYATI

Po‘latova Iroda Obid qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti 1-bosqich doktoranti

Annotatsiya. *Mazkur tezisda adaptiv o‘qitish konseptining ilmiy-metodik mohiyati va zamonaviy ta’lim jarayonidagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, adaptiv o‘qitish ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirilgan pedagogik yondashuv sifatida tahlil qilinadi. Adaptiv o‘qitishning diagnostika, moslashtirish, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, baholash va qayta aloqa bilan bog‘liq tarkibiy jihatlari asoslanadi. Raqamli ta’lim muhitlari, sun‘iy intellekt, ta’lim analitikasi va personalizatsiyalashgan adaptiv ta’lim imkoniyatlari adaptiv o‘qitishning zamonaviy talqini sifatida izohlanadi.*

Kalit so‘zlar: *adaptiv o‘qitish, personalizatsiyalashgan ta’lim, differensial yondashuv, diagnostika, qayta aloqa, raqamli ta’lim, ta’lim analitikasi, pedagogik moslashuvchanlik.*

Bugungi kunda ta’lim tizimida yuz berayotgan raqamli transformatsiya, ta’lim oluvchilarning individual ehtiyojlaridagi farqlanish, o‘quv jarayonining shaxsga yo‘naltirilgan xarakter kasb etishi hamda sun‘iy intellekt asosidagi texnologiyalarning rivojlanishi adaptiv o‘qitish masalasini dolzarb ilmiy-metodik muammo sifatida kun tartibiga olib chiqmoqda. An’anaviy “hamma uchun bir xil” yondashuv ta’lim oluvchilarning bilim darajasi, motivatsiyasi, qobiliyati, o‘zlashtirish sur‘ati va psixologik xususiyatlaridagi tafovutlarni to‘liq qamrab ola olmaydi. Shu sababli zamonaviy pedagogikada ta’lim jarayonini ta’lim oluvchining real o‘quv holatiga moslashtirishga qaratilgan adaptiv yondashuvga ehtiyoj ortib bormoqda.

Adaptiv o‘qitish ta’lim jarayonini ta’lim oluvchining individual xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi, ehtiyojlari, qobiliyatlari, motivatsiyasi va o‘zlashtirish sur‘atiga moslashtirishga qaratilgan ilmiy-metodik yondashuv hisoblanadi. Mazkur yondashuvda o‘quv materiali, metod, topshiriq, pedagogik yordam, baholash shakli va qayta aloqa ta’lim oluvchining real ehtiyojlariga muvofiq holda tanlanadi. Shu jihatdan adaptiv o‘qitish oddiy differensiallashtirish yoki individual topshiriqlar majmui emas, balki diagnostika, moslashtirish, qo‘llab-quvvatlash va natijani baholashni o‘z ichiga olgan uzluksiz pedagogik tizimdir.

Adaptiv o‘qitishning ilmiy asoslari XX asrning ikkinchi yarmida ta’lim jarayonini individual farqlar asosida tashkil etish masalalari bilan bog‘liq holda shakllangan. R. Glaser adaptiv o‘qitishni ta’lim metodlari va muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarining keng

majmui sifatida izohlasa⁶⁹, L. Corno adaptivlikni o‘qituvchining pedagogik tanlovlari, ya’ni o‘quvchilarning turli ehtiyoj va qobiliyat darajalariga mos qo‘llab-quvvatlashni belgilovchi qarorlar tizimi sifatida talqin qiladi.⁷⁰ Demak, adaptiv o‘qitish nafaqat ta’lim oluvchi faoliyatini, balki o‘qituvchining diagnostik, metodik va refleksiv faoliyatini ham qamrab oladi.

Ilmiy adabiyotlarda adaptiv o‘qitish makro-adaptivlik va mikro-adaptivlik darajalarida izohlanadi. Makro-adaptivlik o‘quv dasturi, topshiriqlar tizimi, baholash mezonlari va o‘quv muhitini oldindan ta’lim oluvchilarning umumiy ehtiyojlariga mos holda loyihalashni anglatadi. Mikro-adaptivlik esa dars jarayonida real vaqt rejimida yuzaga keladigan pedagogik vaziyatlarga moslashish, savol berish, izohlash, yo‘naltirish, qayta aloqa berish, topshiriq murakkabligini o‘zgartirish va individual yordam ko‘rsatish orqali namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘qituvchidan nafaqat puxta rejalashtirish, balki dars jarayonida tezkor va asoslangan pedagogik qaror qabul qilishni ham talab etadi.

Adaptiv o‘qitishning metodik mohiyatini tushunishda ta’lim oluvchilar geterogenligini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Har bir ta’lim oluvchi o‘quv jarayoniga turlicha qiziqish, bilim zaxirasi, oilaviy va ijtimoiy tajriba, kognitiv imkoniyat hamda o‘rganish sur’ati bilan kirib keladi. Masalan, o‘quvchilarning fanlarga qiziqishi bir-biridan farqlanadi,⁷¹ ularning oldingi bilim darajalari turlicha bo‘ladi,⁷² shuningdek, oilaviy va ijtimoiy-iqtisodiy muhit ham ta’lim imkoniyatlariga ta’sir ko‘rsatadi.⁷³ Bunday sharoitda “hamma uchun bir xil” yondashuv ta’lim oluvchilarning individual ehtiyojlarini to‘liq qondira olmaydi. Stone bu holatni standartlashtirilgan ta’lim tizimining cheklangan jihati sifatida ko‘rsatadi.⁷⁴ Forghani-Arani, Cerna va Bannon esa turli tarkibli sinflarda bir xil o‘qitish usullarining samaradorligi cheklanishini qayd etadi.⁷⁵

Zamonaviy bosqichda adaptiv o‘qitish personalizatsiyalashgan adaptiv ta’lim, raqamli platformalar, ta’lim analitikasi va sun’iy intellekt texnologiyalari bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanmoqda. Raqamli ta’lim muhitlarida o‘quvchilarning Khan Academy, ALEKS,

⁶⁹ Glaser, R. (1972). *Individuals and learning: The new aptitudes*. Educational Researcher, 1(6), 5-13.

⁷⁰ Corno, L. (2008). On teaching adaptively. *Educational Psychologist*, 43(3), 161-173.

⁷¹ Francis, B. (2000). The gendered subject: Students’ subject preferences and discussions of gender and subject ability. *Oxford Review of Education*, 26(1), 35-48. <https://doi.org/10.1080/030549800103845>

⁷² Park, J. Y., Joo, S.-H., Cornillie, F., van der Maas, H. L. J., & Van den Noortgate, W. (2019). An explanatory item response theory method for alleviating the cold-start problem in adaptive learning environments. *Behavior Research Methods*, 51(2), 895-909. <https://doi.org/10.3758/s13428-018-1166-9>

⁷³ Rideout, V., & Katz, V. S. (2016). *Opportunity for all? Technology and learning in lower-income families*. Joan Ganz Cooney Center at Sesame Workshop. <https://eric.ed.gov/?id=ED574416>

⁷⁴ Stone, S. J. (2018). Differentiated instruction: A band-aid approach for a flawed system. *International Journal of the Whole Child*, 3(1), 19-29.

⁷⁵ Forghani-Arani, N., Cerna, L., & Bannon, M. (2019). *The lives of teachers in diverse classrooms*. OECD. <https://doi.org/10.1787/8c26fee5-en>

DreamBox Learning, Smart Sparrow, Duolingo, Moodle kabi platformalardagi faoliyati, topshiriqqa sarflangan vaqti, urinishlar soni, xatolar xaritasi va o‘zlashtirish dinamikasi kabi log ma’lumotlar pedagogik diagnostika uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa o‘qituvchiga o‘quv jarayonini real ma’lumotlar asosida tahlil qilish, qiyinchiliklarni oldindan aniqlash va maqsadli pedagogik yordam ko‘rsatish imkonini beradi.

Personalizatsiyalashgan adaptiv ta’limning shakllanishi oliy ta’lim tizimida muhim paradigmatic o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Mazkur yondashuv ta’lim oluvchilarning individual ehtiyojlari, bilim darajasi, o‘zlashtirish sur’ati va o‘quv xatti-harakatlariga moslashtirilgan ta’lim muhitini yaratishga xizmat qiladi. Natijada ta’lim jarayoni samaraliroq, moslashuvchanroq va ta’lim oluvchi uchun motivatsion jihatdan jozibador tus oladi. Ayniqsa, sun’iy intellekt va mashinali o‘qitish algoritmlariga asoslangan adaptiv tizimlar ta’lim oluvchining o‘quv faoliyatini tahlil qilish, natijalarini prognozlash hamda maqsadli pedagogik intervensiyalarni taklif etish imkoniyatini kengaytirmoqda. Demak, personalizatsiyalashgan adaptiv ta’limning muhim jihati shundaki, u ta’lim jarayonini ta’lim oluvchining real ehtiyojlari va o‘quv imkoniyatlariga yaqinlashtiradi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchining bilim darajasi, qiziqishi, qiyinchiliklari va o‘zlashtirish sur’atini inobatga olib, ta’lim mazmuni, metodlari hamda baholash shakllarini moslashtiradi. Natijada adaptiv o‘qitish ta’lim oluvchining individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi, o‘qituvchidan esa diagnostik, metodik va refleksiv yondashuvni talab qiluvchi zamonaviy pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Adaptiv o‘qitishning samaradorligi o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, refleksiv tafakkuri va texnologik savodxonligi bilan bevosita bog‘liqdir. O‘qituvchi ta’lim oluvchining ehtiyojini aniqlay olishi, o‘quv materialini moslashtirishi, pedagogik yordamni bosqichma-bosqich tashkil etishi, shakllantiruvchi baholash va qayta aloqa vositalaridan foydalanishi zarur. Shu jihatdan adaptiv o‘qitish o‘qituvchidan diagnostik kuzatuv, metodik moslashuvchanlik, refleksiya va raqamli kompetensiyalar uyg‘unligini talab qiluvchi murakkab kasbiy faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi.⁷⁶

Xulosa qilib aytganda, adaptiv o‘qitish konsepti ta’lim jarayonini standartlashtirilgan yondashuvdan shaxsga yo‘naltirilgan, diagnostik, moslashuvchan va natijador pedagogik tizimga aylantiradi. Uning ilmiy-metodik ahamiyati ta’lim oluvchining individual imkoniyatlarini chuqur o‘rganish, o‘qituvchi faoliyatini mazkur imkoniyatlarga moslashtirish, o‘quv jarayonini differensial va individuallashtirilgan asosda tashkil etish hamda ta’lim sifatini oshirishda namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhitlari

---

76 Plass J.L., Pawar S. Toward a taxonomy of adaptivity for learning // Journal of Research on Technology in Education. 2020. Vol. 52, No. 3. P. 275–300.

rivojlanayotgan hozirgi davrda adaptiv o‘qitish o‘qituvchining metodik mahorati va texnologik imkoniyatlarining uyg‘unlashgan shakli sifatida dolzarb ilmiy-pedagogik konseptga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alenezi M. Digital learning and digital institution in higher education // Education Sciences. 2023. Vol. 13, No. 1. Article 88. <https://doi.org/10.3390/educsci13010088>.
2. Glaser R. Individuals and learning: The new aptitudes // Educational Researcher. 1972. Vol. 1, No. 6. P. 5–13.
3. Corno L. On teaching adaptively // Educational Psychologist. 2008. Vol. 43, No. 3. P. 161–173.
4. Weinert F.E., Helmke A. Entwicklung im Grundschulalter. Weinheim: Beltz, 1997.
5. Tomlinson C.A. Teaching for excellence in academically diverse classrooms // Society. 2015. Vol. 52, No. 3. P. 203–209.
6. Siemens G. Learning analytics: The emergence of a discipline // American Behavioral Scientist. 2013. Vol. 57, No. 10. P. 1380–1400.
7. Martin F., Chen Y., Moore R.L., Westine C.D. Systematic review of adaptive learning research designs, context, strategies, and technologies from 2009 to 2018 // Educational Technology Research and Development. 2020. Vol. 68, No. 4. P. 1903–1929. <https://doi.org/10.1007/s11423-020-09793-2>.
8. Afini Normadhi N.B., Shuib L., Md Nasir H.N., Bimba A., Idris N., Balakrishnan V. Identification of personal traits in adaptive learning environment: Systematic literature review // Computers & Education. 2019. Vol. 130. P. 168–190. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.11.005>.
9. Plass J.L., Pawar S. Toward a taxonomy of adaptivity for learning // Journal of Research on Technology in Education. 2020. Vol. 52, No. 3. P. 275–300. <https://doi.org/10.1080/15391523.2020.1719943>.